

DOI 10.52363/2414-5866-2023-2-12

УДК 351:378

*Вавренюк С.А., д.держ.упр., НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-6396-9906*

*Vavreniuk S., Doctor of Sciences (Public Administration), Professor of the department of fire and technogenic safety of facilities and technologies,
National University of Civil Defense of Ukraine*

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

THE ECONOMIC MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SYSTEM OF REFORM AND DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Стаття присвячена аналізу та вивченню економічного механізму публічного управління в системі реформування й розвитку вищої освіти в Україні. Було встановлено, що сучасний етап розвитку передбачає формування професійного ризик-менеджменту в системі вищої освіти, який буде спроможний вирішити існуючі проблеми економічного механізму. Автор приходить до висновку, що сьогодні ми спостерігаємо у сфері вищої освіти великі глобальні, політичні та економічні виклики, які обумовлені загальносвітовою тенденцією й специфічними умовами сьогодення, що говорить нам про необхідність своєчасного та обґрунтованого аналізу таких викликів й ризиків, які є основою для розробки обдуманих і дієвих рішень для їх реалізації у державній освітній політиці. Ми можемо сказати, що вітчизняна вища освіта має значний запас міцності, який важливо не тільки зберегти, але й примножити. Сучасний етап розвитку передбачає формування професійного ризик-менеджменту у системі вищої освіти, так як сучасний інноваційний розвиток українських університетів і всієї освітньої системи може бути забезпечений тільки тоді, якщо ми будемо передбачати події, а не діяти у режимі реагування на ті або інші ризики.

Ключові слова: *система вищої освіти, економічний механізм, ризик-менеджмент, заклад вищої освіти.*

This article is devoted to the analysis and study of the economic mechanism of public administration in the system of reform and development of higher education in Ukraine. It was established that the current stage of development involves the formation of professional risk management in the system of higher education, which will be able to solve the existing problems of the economic mechanism. The author comes to the conclusion that today we observe major global, political and economic challenges in the field of higher education, which are caused by the global trend and specific conditions of today, which tells us about the need for a timely and well-founded analysis of such challenges and risks, which are the

basis for the development of thoughtful and effective solutions for their implementation in the state educational policy. We can say that domestic higher education has a significant reserve of strength, which is important not only to preserve, but also to multiply. The current stage of development involves the formation of professional risk management in the higher education system, as the modern innovative development of Ukrainian universities and the entire educational system can be ensured only if we anticipate events, and not act in response to certain risks.

Key words: *system of higher education, economic mechanism, risk management, institution of higher education.*

Постановка проблеми. На сьогодні будь-яка сфера життя піддається впливу дії таких зовнішніх викликів як глобалізація, розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій та змін, які вони приносять з собою. Зокрема ці зміни відносяться до системи вищої освіти, які виступають важливою сферою національної економіки, а її основні інститути діють в умовах зростання числа внутрішніх та зовнішніх ризиків. У зв'язку з цим, такі сучасні виклики повинні викликати адекватну реакцію, яка, при цьому, опирається на розуміння та суттєве осмислення усіх можливих ризиків. Слід зазначити, що особливість освітніх ризиків полягає в тому, що вони не завжди будуть припускати прямі фінансові втрати, а скоріш за все, представляти загрозу для появи втрат у довготривалому періоді.

Окрім цього, можна сказати, що сьогодні спостерігається формування напряму освітнього ризик-менеджменту. Мета такого напряму нам бачиться в упорядкуванні процесу прийняття управлінських рішень, які направлені на зниження ймовірності несприятливих процесів, а також мінімізувати можливі втрати. При цьому рівні прийняття таких рішень можуть бути як для закладу вищої освіти чи для регіону, так і для усієї галузі освіти в цілому.

Сучасне середовище характеризується зростанням невизначеності, яка у свою чергу впливає на актуалізацію потреби у вивченні ризиків такої сфери діяльності як освіти. А розуміння феномену освіти як суспільного блага змішаного типу, сприяє розширенню цього поняття за межі його традиційного сприйняття, яке характеризує ризики як втрату підприємницького доходу. Так ми можемо припустити, що втрати в освіті мають стратегічне значення для прогресу суспільства, тому такі проблеми як низька якість підготовки кваліфікованих кадрів, слабкість формування особистісних та ціннісних рис людських ресурсів, недостатній рівень інноваційного розвитку держави та програшні позиції міжнародної конкуренції можна вважати більш глобальними ризиками, аніж фінансові втрати.

Сьогодні вітчизняна вища освіта стає перед викликами, які обумовлені загальносвітовими тенденціями та опираються на специфічні умови нашого життя. Освітні ризики представляють собою загрозу для функціонування та ро-

звітку системи освіти у тій мірі, коли вони тягнуть суттєві втрати. Серед економічних втрат у сфері освіти можна виділити зниження суттєвої частини висококваліфікованого персоналу, закриття закладів вищої освіти та втрату контингенту разом зі скороченням й втратою фінансових ресурсів. Серед серйозних втрат ми також можемо виділити підсилення процесів соціального відбору та зниження функції соціальної мобільності, суттєві диспропорції на ринку праці, коли переважає безробіття висококваліфікованих робітників та низький рівень оплати праці. Не менш важливим будуть педагогічні втрати, серед яких низька ефективність навчальних технологій, невисокий рівень загальної освіченості та компетентності випускників й політичні втрати, які проявляються у відсутності престижу національної системи освіти по причині її неефективності та корупованості разом з наявністю низьких показників у світових рейтингах та непривабливістю для іноземних здобувачів.

У зв'язку з цим, необхідно проаналізувати та систематизувати основні ризики, які стоять перед сучасною вищою освітою.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. У численних працях теоретики та практики в галузі публічного управління, вивчаючи економічний механізм публічного управління в системі реформування й розвитку вищої освіти в Україні схиляються до думки, що сучасний етап розвитку передбачає формування професійного ризик-менеджменту у системі вищої освіти, який буде спроможний вирішити існуючі проблеми економічного механізму.

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення актуальних підходів до удосконалення складових моделей економічного механізму публічного управління в системі реформування й розвитку вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку освітньої системи передбачає формування професійного ризик-менеджменту у системі вищої освіти, так як сучасний інноваційний розвиток українських університетів та освітньої системи загалом може бути забезпечений тільки тоді, якщо ми будемо передбачати події, а не діяти у режимі реагування на ті або інші ризики.

Зазначимо, що традиційно вся сукупність ризиків поділяється на дві великі групи: зовнішні та внутрішні. На нашу думку, перші з них можуть бути систематизовані наступним чином: глобалізація, технологічні виклики, політичні, правові, економічні та демографічні ризики. Економічні в свою чергу поділяються на: фінансові, фіскальні та речові.

До групи внутрішніх ризиків слід віднести наступні: кваліфікація персоналу, недостатність грошових коштів для розвитку, рівень підготовки абітурієнтів, система управління, а саме: стиль керівництва, орієнтація на новизну, система комунікацій та відносин, а також застаріла матеріально-технічна та навчально-лабораторна база й слабкість маркетингової політики.

Отже, глобалізація є на сьогодні провідною тенденцією сучасного розвитку, яка у корені змінює зовнішнє середовище дії освітніх закладів, яка стає більш невизначеною та характеризується взаємозалежністю й гострим рівнем

конкуренції. Той чи інший заклад вищої освіти незалежно де він знаходиться у столиці чи периферії, у своєму розвитку не може передбачити дії вказаних факторів. Тому не враховувати процес глобалізації досить необачно, адже кожен день ми зіштовхуємось з її проявами, серед яких особливе місце займає зняття бар'єрів для руху потенційних споживачів на міжнародному ринку освітніх послуг разом з загостренням конкуренції в різних їх сферах.

Перш за все, загострення конкуренції викликають потенційні здобувачі, а основу тому становлять демографічні проблеми розвинених країн, які пов'язані з рівнем народжуваності, яких приводить до скорочення населення 18-23-х літнього віку. Дана обставина веде до того, що у країнах, які мають достатньо сильну базу для вищої освіти та високорозвинені університетські комплекси з чітко продуманою інфраструктурою, активно приваблюють потенційних здобувачів з інших країн. Прикладом даної обставини може слугувати те, що сьогодні вища освіта в Україні підлягає досить активному впливу зовнішньої стратегії за сторони Польщі. Так ми можемо побачити, що високий рівень інформаційної та рекламної кампанії сусідньої держави представляє собою вершину айсбергу ціленаправленої освітньої політики, яка створює досить привабливі умови для залучення українських здобувачів вищої освіти. Серед цих умов виділяється оплата за навчання, яка порівняна українській, мови, як можливість навчатися українською, а також прискорено вивчати польську, разом з можливістю проживання та майбутнього працевлаштування. У підсумку проведена політика Польщі привела до безпрецедентного зростання кількості українських здобувачів, які зараз навчаються більш ніж у п'ять разів за останні кілька років, при цьому, що їх кількість перевищує 20 тисяч чоловік, що становить третину іноземного студентського контингенту. Більш за все це позначається на закладах вищої освіти західної України, оскільки саме ця молодь більшим чином воліє навчатися у ближньому зарубіжжі, тоді як у нашій державі спостерігається негативна динаміка демографічної ситуації, формуючої досить серйозний ризик для нашої системи вищої освіти[1].

Серед інших причин росту експортної політики ми можемо назвати спробу приволікати більш талановиту молодь. Тут ми кажемо про те, що існує конкуренція за кращий людський ресурс. Слід зазначити, що офіційно немає статистичних даних, які показують загальну кількість виїзду наших випускників за кордон на тимчасове або постійне працевлаштування. Однак, відомо про те, що основна маса спеціалістів різних перспективних напрямів на різних умовах працюють в передових країнах. Саме це дозволяє усвідомити, що Україні необхідно врахувати не тільки масштаб цього процесу, а також його довготривалі наслідки для свого розвитку.

Зростання та розширення конкуренції пояснюється не тільки від'їздом здобувачів вищої освіти за кордон, оскільки цей процес охоплює науковий, міжнародний та підприємницький напрям діяльності системи освіти. Тим са-

ми бачимо актуалізацію різноманітних рейтингів університетів, які здійснюють процес ранжирування та сприяють для закладів вищої освіти направляти свою увагу на конкретні цілі досягнення вищого рівня. Це все при цьому, що сфера діяльності, яка займається реалізацією таких цілей стає бізнесом, що, в свою чергу, впливає на появу нових фінансових потоків та отримання більш високих доходів. Прикладом цього може стати поява науково метричних баз даних. Спірним питанням тут стає порівняння реального наукового досягнення з ростом публікацій в «цитованих збірниках», що також визнається у світових дослідженнях. Однак такі заяви не можуть чинити опір основній течії, оскільки з кожним місяцем росте стремління попасти у ці бази окремих видань з метою збільшення своїх публікацій в цитованих збірках. І це все при цьому, що намагання попасти в той чи інший цитований збірник проявляють як окремі вчені, так і наукові заклади та цілі держави. Все це в значній мірі впливає на появу більшої кількості власників відповідних товарних марок, які є одержувачами монопольної ренти, котра проявляється в одержанні понад-прибутку від реалізації прав на видавництва та бази даних. Проте розуміння суті такого процесу не змінює його підсумку - щоб займати достойну позицію у сучасному середовищі необхідно здійснювати колосальні затрати на рівні окремих вчених, закладів та держави.

Другий блок ризиків для системи вищої освіти являє собою постійну появу новітніх технологій. Це говорить про те, що розповсюдження інформаційно-телекомунікаційних технологій викликає необхідність відповідати їх рівню. У зв'язку з цим, національній системі вищої освіти для отримання реальних конкурентних переваг у сучасному середовищі необхідно побудувати свою діяльність відповідно до використання новітніх технологій, разом з цим адекватно реагувати на ті зміни, які технології приносять у навчальний процес[2]. Прикладом такої реакції може слугувати поява дистанційного навчання, коли вища освіта успішно змогла адаптуватися до його вимог. Такі нові технології вплинули на якісні зміни навчального процесу, який зараз може здійснюватися без особистісного спілкування викладача та здобувача. Тому на інформаційно-комунікаційні технології покладене завдання передавати знання та контролювати їх засвоєння.

Окрім цього, на сьогодні, ми бачимо широке розповсюдження різних відео курсів навчальних дисциплін, як вітчизняних так і зарубіжних. Технології такої організації передачі знань полягають у створенні спеціальних платформ, які забезпечують відкритий доступ до тих або інших курсів, а також передбачає інтерактивне навчання та обговорення будь-яких питань на основі форуму. Від самого початку такі курси носили тільки пізнавальний характер, а тепер стоять питання для розробки технології вільного ознайомлення змісту навчальних дисциплін разом з можливістю врахування їх засвоєння.

Україна не залишилась в стороні від реалізації цієї новизни. Так сьогодні ми маємо суспільний проект «Prometheus», який дає можливість вільному та

безкоштовному доступу університетам, викладачам та компаніям публікувати та розповсюджувати на його основі курси різних дисциплін. Такий курс складається із декількох відео лекцій, викладачів різних українських закладів вищої освіти, інтерактивних завдань та форуму, який дає можливість здобувачам вищої освіти задавати питання викладачу та спілкуватися між собою.

Природно, поява такого проекту у корені змінює освітній процес, у тому числі, систему навчання, передачу знань та їх контроль, саму методiku викладання. Сучасні здобувачі сьогодні надають перевагу працювати у віртуальному просторі. У зв'язку з цим можна говорити про зниження ролі індустрії друкування навчальних матеріалів, оскільки спостерігається розширення сфери їх віртуального простору, що у свою чергу впливає на появу питань з приводу захисту інтелектуальної власності разом з проблемою адаптації усієї освітньої сфери до цих процесів.

Наступним важливим питанням економічного механізму публічного управління в системі вищої освіти України можна назвати групу політичних ризиків, які отримали своє суттєве розширення у контексті подій 2014 року. Окрім того, що завжди існують класичні ризики, серед яких нестабільна політична ситуація у країні та світі, непослідовність державного курсу у внутрішній та зовнішній політиці, постійно зростаюча корупція, додалися також загрози, які були породжені зовнішньою агресією та анексією територій. Усі працівники системи освіти стали перед проблемою руйнування матеріально-технічної бази, яка була накопичена за довгі роки.

Реальні наслідки цього ми бачимо у нових умовах функціонування більшості закладів освіти нашої держави, які втратили приміщення та лабораторну базу, та вимушені були шукати нові місця розташування. Необхідність вирішення комплексу проблем пов'язаних з цим привело до того, що важливі стратегічні цілі та задачі були відкладені, оскільки потрібно було прийняти швидкі та ефективні рішення для регулювання багато різноманітних проблем пов'язаних з діяльністю закладів вищої освіти у таких умовах. Така ситуація вимагає активної та відкритої позиції МОН України та всієї влади.

Значною проблемою для економічного механізму публічного управління вітчизняної системи вищої освіти в нашій державі є корупційні ризики. Новий закон передбачає алгоритм подолання корупції, з допомогою створення нового органу, який контролює якість освіти та не залежить від МОН України. Однак очевидним є той факт, що протидія корупції за допомогою нового органу навряд може стати ефективним способом, скоріш за все буде сприяти підвищенню «ціни питання». На наш погляд, серед реальних механізмів, які будуть направлені на подолання корупції, можуть виступати відкритість та чіткість усіх процесів, а особливо, управлінські питання, серед яких прийняття рішень та вибори, фінансових, таких як виділення грошових коштів для закладів вищої освіти та розподіл напряду їх витрат, а також кадрових тощо[3].

Існують також і правові ризики, яким характерно недосконалість та непослідовність нормативно-правової бази, яка регулює освітню діяльність. Однак прийнятий Закон України має досить велику цінність для розвитку вищої освіти в Україні. Серед його основних нововведень виділяють нові умови для вступу до закладу вищої освіти. Майбутнім здобувачам вищої освіти потрібно подавати заяву не в ЗВО, а в ту установу, яка буде проводити зовнішнє незалежне оцінювання, а від кількості заяв абітурієнтів залежить кількість місць державного замовлення. Ще однією не менш важливою новацією є те, що випускники бакалаврата мають можливість вступу до магістратури на іншу спеціальність, так званий перехресний вступ. Це дозволяє розширення міграції здобувачів вищої освіти із регіональних закладів вищої освіти у столичні або європейські університети.

Окрім цього, заклади вищої освіти України завдяки новому закону мають академічну, організаційну та фінансову автономію. Прийнятий закон передбачає можливість обнародування фінансових документів, що сприяє відкритому суспільному контролю за грошовими оборотами будь-якого освітнього закладу. Разом з цим, ми бачимо підсилення демократичних процесів у виборах ректора, оскільки в них можуть брати участь усі викладачі та наукові співробітники, а також велика кількість здобувачів вищої освіти. На ряду з цим, українське освітнє законодавство вперше за весь час існування держави приділяє таку увагу контролю за якістю освіти. Так, створене Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти. Таке агентство представляє собою колегіальний орган, який складається із 23 осіб, які призначаються Кабінетом Міністрів України на підставі рішення Конкурсної комісії з відбору членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за результатами конкурсного відбору, що проводиться з дотриманням принципів гендерного балансу та галузевого представництва [4].

Проте сама більша новизна у Законі – створення самого справжнього конкурентного середовища. Це говорить нам про те, що кожен вітчизняний заклад вищої освіти повинен забезпечити високу якість освіти, тим самим доказуючи свою унікальність та важливість для українського суспільства або припинити свою діяльність.

Важливо усвідомлювати, що сьогодні ми маємо ще багато запитань у сфері організації освітньої діяльності, які потрібно ще розробляти та доробляти, так як не усі освітні стандарти прийняті. Так важливо приділити увагу удосконаленню організації навчального процесу з врахуванням робочого часу викладача. Останнє положення, яке регулювало організацію навчального процесу у закладах вищої освіти було прийнято більш ніж 20 років назад, а у листопаді 2014 його відмінили. Це говорить нам про те, що сьогодні регуляція організації навчального процесу опирається тільки на наказ про затвердження норм часу для планування та обліку навчальної роботи викладачів, який був затверджений у 2002 році.

Це все при цьому, що за цей проміжок часу форма та технологія навчального процесу достатньо сильно змінилася, так як з'явився Інтернет та дистанційне навчання, а вітчизняна вища освіта стала ступінчастою. Попри це, закладам вищої освіти для своєї діяльності необхідно опиратися на ці документи, які не враховують сучасний стан суспільної діяльності, це не кажучи на необхідність реагування на виклики європейської інтеграції. Це нас приводить до висновку, що для досягнення мобільності викладачів та здобувачів вищої освіти необхідно розробити механізми, які зможуть забезпечувати переміщення здобувачів між закладами вищої освіти, враховуючи положення про оцінювання знань.

З цією групою ризиків також пов'язані і економічні ризики, які при цьому мають достатньо різну структуру. Так у системі вищої освіти України, ми можемо зіштовхнутися з фіскальними, майновими та фінансовими ризиками. Найбільші труднощі можуть виникнути у зв'язку з об'ємами та структурою фінансування. Оскільки недостатній рівень фінансових ресурсів може стати серйозним ризиком для забезпечення інноваційного розвитку, і це, не кажучи, про нормальне функціонування системи вищої освіти. Слід зазначити, що недостатній рівень фінансових ресурсів є також у передових країнах та країнах, що розвиваються. Це каже нам про те, що на сьогодні ми маємо значну проблему, яка полягає у недостатніх державних ресурсах, які б могли забезпечити діяльність вищої освіти, у тому числі силу його зростаючого значення для інноваційного розвитку суспільства. Зазначимо, що світова практика ефективно вирішує цю проблему. Багато країн активно використовують процес залучення інших суб'єктів фінансування, разом з державними механізмами. В нашій державі ми також маємо перспективи адаптації до світового досвіду використання стимулюючих механізмів, метою яких є активізація участі бізнесу у фінансуванні освітньої та дослідницької діяльності закладів вищої освіти, разом з механізмами полегшення фінансового тягаря для приватних споживачів освітніх послуг.

На наш погляд однією із популярних ідей може слугувати оптимізація мережі ЗВО. Однак досягнення її оптимального рівня та реалізації повинне враховувати повне розуміння процесу оптимізації, а також її задач. Головною ціллю оптимізації є скорочення затрат на підтримання освітньої системи, тому необхідно мати чіткий план на рахунок того, як буде досягатися така економія. Якщо ціль оптимізації буде полягати тільки у скороченні кількості закладів вищої освіти, то це не зможе стати важливим аргументом, котрий буде сприяти підвищенню ефективності функціонування системи. А якщо на перше місце поставити процес оптимізації потужних регіональних центрів вищої освіти, то необхідно здійснити не тільки зовнішню оптимізацію у вигляді декількох закладів вищої освіти, але й також забезпечити внутрішню ефективну організацію такого новоствореного потужного закладу.

Слід розуміти, що будь-який процес перебудови організаційної структури буде свого роду стресом для самого закладу вищої освіти, так як передбачає зіткнення різних корпоративних культур, не враховуючи зміни загальної внутрішньої культури та усієї системи комунікації. Така потужна структура буде сприяти зростанню загрози посилення бюрократизації усіх процесів, але може створити потенціал для взаємопідсилюючого масивного розвитку. Це приводить нас до того, що важливою задачею буде рішення проблеми розкриття цього потенціалу, що у свою чергу, приведе до появи сучасних інноваційних підходів до керівництва закладами вищої освіти, обліку теоретичних та практичних напрацювань передового управління, які були накопичені у світовій практиці.

Важливо також враховувати ризики, які пов'язані з демографічними проблемами. Так, висока динаміка розширення масштабів вищої освіти в Україні в 90-х і на початку 2000-х років опиралась на основний ріст народжуваності у 80-х роках. Вже після 2007 року ми можемо бачити поступове зниження чисельності населення у віці 18-23 роки, яке обумовлюється кризовим процесом різкого скорочення народжуваності на початку 90-х років. Зниження кількості здобувачів вищої освіти спостерігається з 2008, а у 2011 року практично кожен український заклад вищої освіти зміг відчути це різке скорочення.

Серйозний рівень таких ризиків може пояснюватися також тим, що раніше у нашій державі був суттєвий приріст кадрового та інституційного потенціалу системи вищої освіти, за декілька останніх років спостерігається ріст чисельності кандидатів та докторів наук, поступове покращення технічного та методичного забезпечення навчального процесу у закладах вищої освіти, формування традицій викладання та наукової роботи. Однак залежність фінансово-економічної стабільності для функціонування усієї системи вищої освіти від кількості здобувачів цієї освіти, сприяє появі загрози для можливостей її подальшого розвитку. Передбачається, дана залежність буде носити характер з позиції необхідності конкуренції між закладами вищої освіти, а також стимулювати їх до процесу удосконалення своєї діяльності. Разом з тим, умови демографічних змін й досить складна ситуація на ринку праці викликає необхідність впровадження механізмів послаблення цієї залежності для досягнення цілей адаптації системи освіти. Новий закон враховує таке положення, тим самим зменшується навантаження викладачів, що, в першу чергу, зможе пом'якшити ситуацію існуючого надлишку висококваліфікованого персоналу закладу вищої освіти [6].

Однак ці ризики не вичерпують усі складнощі розвитку системи вищої освіти, які включають також велику групу внутрішніх ризиків. Серед основних внутрішніх ризиків, які залежать від внутрішніх ресурсних та управлінських факторів, ми можемо виділити недостатність таких ресурсів, а особливо, здобувачів вищої освіти, висококваліфікованого персоналу, фінансів, комп'ютерної техніки, інфраструктури тощо. Це все при тому, що на сьогодні ми спостерігає-

мо неефективний процес управління використанням цих ресурсів, при достатньо складних зовнішніх умовах.

Нормативні постанови Кабінету Міністрів України передбачають ті критерії, які виступають як основа для оцінки ступеня ризику окремого освітнього закладу для системи загально середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Серед критеріїв для оцінки рівня ризику у сфері вищої освіти можна виділити терміни ведення господарської діяльності, яка надає освітні послуги у системі вищої освіти, факти порушення вимог законодавства для ведення господарської діяльності, котра забезпечує освітні послуги у системі вищої освіти. Такими порушеннями є відсутність правових основ для ведення освітньої діяльності окремих напрямів та спеціальностей, ті або інші порушення вимог, які висуваються до формування структури закладу вищої освіти та контингенту здобувачів, чи кадровому забезпеченню навчального процесу, або не виконання навчального плану та програми. Не менш важливі критерії для оцінки рівня ризиків будуть виступати результати акредитації освітніх програм, планові показники діяльності, які містяться у щорічних планах суб'єкта господарювання, наприклад, державне замовлення та фінансова стабільність[5].

Такі критерії звичайно аналізують при перевірці закладів вищої освіти, і на цій основі, роблять висновок про ступінь його ризику, який може бути незначним, середнім чи високим. З наукової точки зору серед цих проблем дуже важливими будуть виконання державного замовлення та фінансова стабільність, але необхідно також враховувати більш комплексну оцінку та розширення круга критеріїв, серед яких співвідношення фактичного контингенту та ліцензованих об'ємів, рівень безробіття випускників у регіоні та в цілому. Важливо також оцінити ступінь ризику різних рівнів, у тому числі, самого закладу, регіону, підгалузі або галузі в загалі.

З метою детального аналізу механізмів керування ризиками закладів вищої освіти необхідно розглянути елементарні внутрішні ризики.

Серед них одним із важливих можна назвати ризик недостачі зворотних коштів. Грошові кошти котрі знаходяться в обороті, виступають джерелом цього ризику. Ті грошові кошти, які поступають від оплати здобувачами вищої освіти за послуги освіти надходять до закладів вищої освіти нерівномірно, оскільки оплата проходить одним платежем на початку отримання послуги або два рази на рік або один раз на квартал, однак затрати на функціонування закладів освіти здійснюються постійно. У випадку проведення неправильної управлінської фінансової політики з'являється недостача зворотних грошових коштів у той період, коли не проходить оплата за навчання. Ще однією умовою виникнення цього ризику може виступати недостача коштів в обороті, яка призводить до негативних наслідків, серед яких, потреба у кредиті чи займу, з метою встановлення балансу грошових коштів в обороті. Тому для раціонального управління грошовими коштами в обороті необхідно проводити їх оптимізацію, яка

опирається на потреби закладу. Важливою задачею управління грошовими коштами в обороті буде виступати забезпечення їх джерелами фінансування. Це говорить нам про те, що на першому плані будуть стояти методичні та практичні питання управління процесами аналізу, а також необхідність рішення проблеми формування та раціонального використання оборотних коштів.

Забезпечення рівномірного розподілу затрат закладу залежить від правильної фінансово-економічної політики освітнього закладу, з врахуванням нерівномірного надходження грошових коштів. Тому існує необхідність створити відповідний резерв для певних обов'язкових потреб та затрат закладу освіти, при цьому опираючись на показники та прогнози загальноекономічної ситуації в країні, розраховуючи суму оплати за навчання. Правильне визначення суми оплати за весь період навчання, а також її розподіл по курсам рівними частинами або рівномірно, збільшуючи кожного року, є одним із важливих напрямів фінансово-економічної політики освітнього закладу. Існує також необхідність враховувати той варіант, коли здобувач вищої освіти проводить завчасну оплату всього періоду навчання. У цьому випадку важливо правильно направити потік керованих грошових коштів. Серед можливих варіантів ми можемо виділити депозитні вклади, інвестиції у довготривалі проекти або видачу сертифікатів на навчання. Все це говорить про те, що ефективний розподіл та здійснення вкладення грошових коштів для забезпечення потреб закладу на протязі всього навчання здобувачем, буде приносити максимальний прибуток.

Серед внутрішніх фінансових ризиків виділяються інвестиційні, які для закладів вищої освіти, в першу чергу, пов'язані з інноваційною діяльністю. Інноваційна діяльність закладів вищої освіти являє собою організацію навчального, науково-інноваційного процесу у чотирьох напрямках, а саме, освітній, науково-дослідницький, адміністративно-управлінський, науково-технічний. З метою управління інвестиційними ризиками необхідно здійснювати їх своєчасне виявлення, оцінювати та аналізувати виявлені ризики, визначати причини їх появи, розробляти заходи, які будуть зменшувати їх вплив, економічно обґрунтовувати та реалізовувати розроблені заходи. Виконання таких етапів дасть можливість підвищувати ефективність управління інвестиційними ризиками.

Серед специфічних внутрішніх ризиків, ми вважаємо, необхідно назвати втрати контингенту, який, зазвичай, класифікують операційний. Природно, що основним і єдиним споживачем послуг закладів вищої освіти є здобувачі вищої освіти. Абітурієнти формують потенційний контингент у закладі вищої освіти. Останнім часом спостерігається така тенденція, яка полягає у нехватці абітурієнтів, яку можна пояснити демографічною ситуацією в країні, політикою зі сторони держави, фінансовою неспроможністю населення. Усі ці фактори впливають на значне скорочення кількості абітурієнтів, що у свою чергу, змушує заклади вищої освіти підсилювати конкурентну боротьбу за них. Наслідки такого ризику впливають на усі види діяльності закладу вищої освіти, в першу чергу, на його фінансовому стані.

На ряду з цим, ми можемо говорити про неадекватність реакції на виклики та ризики зовнішнього та внутрішнього середовища на інституційному, регіональному та національному рівнях.

Це все при тому, що сьогодні ми спостерігаємо у сфері вищої освіти великі глобальні, політичні та економічні виклики, які обумовлені загальносвітовою тенденцією та специфічними умовами сьогодення, що дозволяє нам зробити висновок про необхідність своєчасного та обґрунтованого аналізу таких викликів та ризиків, які є основою для розробки обдуманих та дієвих рішень для їх реалізації у державній освітній політиці. Ми можемо сказати, що вітчизняна вища освіта має значний запас міцності, який важливо не тільки зберегти, але й примножити.

Висновки. Проведення аналізу сучасного етапу розвитку економічного механізму державного управління уможливило виділення таких проблем:

1. Зниження суттєвої частини висококваліфікованого персоналу, закриття освітніх установ й втрату контингенту разом зі скороченням та втратою фінансових ресурсів.

2. Підсилення процесів соціального відбору й зниження функції соціальної мобільності, суттєві диспропорції на ринку праці, коли переважає безробіття висококваліфікованих робітників й низький рівень оплати праці.

3. Педагогічні втрати, серед яких низька ефективність навчальних технологій, невисокий рівень загальної освіченості й компетентності випускників.

4. Політичні втрати, які проявляються у відсутності престижу національної системи освіти по причині її неефективності й корумпованості разом з наявністю низьких показників у світових рейтингах й непривабливістю для іноземних слухачів.

Також проаналізовані й систематизовані основні ризики, які стоять перед сучасною вищою освітою. Зазначено, що традиційно вся сукупність ризиків поділяється на дві великі групи: зовнішні та внутрішні. Перші з них систематизовані наступним чином:

- глобалізація;
- технологічні виклики;
- політичні;
- правові;
- економічні;
- демографічні ризики.

Економічні в свою чергу поділяються на: фінансові, фіскальні й речові. До групи внутрішніх ризиків віднесені наступні: кваліфікація персоналу, недостатність грошових коштів для розвитку, рівень підготовки абітурієнтів, система управління, а саме: стиль керівництва, орієнтація на новизну, система комунікацій та відносин, а також застаріла матеріально-технічна та навчально-лабораторна база й слабкість маркетингової політики.

Список використаних джерел:

1. Ажажа М. А. Державне управління модернізацією вищої освіти в Україні: монографія. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. 427 с.
2. Белова Л. О. Якісна освіта як запорука якості життя населення. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2016. Вип. 4 (54). С. 8–17.*
3. Вавренюк С.А. Удосконалення системи державного управління у сфері вищої освіти. *Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 1 (10). С. 251-257.*
4. Вавренюк С.А. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 284 с.
5. Домбровська С.М. Якість освіти як одна із запорок вдалого державного реформування вищої школи України. *Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 1. С. 149-154.*
6. Садковий В.П., Домбровська С.М., Шведун В.О., Вавренюк С.А. Державне управління виховним процесом в закладах вищої освіти України : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2019. 352 с.

References:

1. Azhazha, M.A. (2019). Public administration of modernization of higher education in Ukraine. [Derzhavne upravlinnya modernizaciyeyu vyshhoyi osvity v Ukrayini]. Zaporizhzhya : Klasychnyj pryvatnyj universytet. 427 p.
2. Byelova, L.O. (2016). Quality education as a guarantee of quality of life. [Yakisna osvita yak zaporuka yakosti zhyttya naseleण्या]. Kharkiv: Vyd-vo KharPI NADU. P. 8–17.
3. Vavreniuk S.A. (2019). Improvement of the system of public administration in the field of higher education [Udoskonalennya sistemi derzhavnogo upravlinnya u sferi vishoyi osviti]. *Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine: Coll. Sciences. BC. Xarkiv: NUCZU. P. 251-257.*
4. Vavreniuk, S.A. (2020). State Administration of Higher Education Reform in Ukraine [Derzhavne upravlinnya reformuvannyam vy`shhoyi osvity` v Ukrayini]. Kharkiv : NUCZU.284 p.
5. Dombrovskaya S.M. (2011). Quality of education as one of the pillars of the successful state reform of Ukraine's higher education [Yakist osviti yak odna iz zaporuk vdalogo derzhavnogo reformuvannya vishoyi shkoli Ukrayini]. *Current problems of state management 1. P.149-154.*
6. Sadkovy V.P., Dombrovska S.M., Shvedun V.O., Vavreniuk S.A. (2019). State management of the educational process in higher education institutions of Ukraine [Derzhavne upravlinnya vy`hovny`m procesom v zakladaх vy`shhoyi osvity` Ukrayiny`] : Kharkiv : NUCZU.352 p.